

2. Střet katolických a pokrokářských stran. Morava ve volbách 1907 a 1911 v kontextu účinku volebního systému¹

Stanislav Balík

V následující kapitole se zaměřím na jednu z pozapomenutých kapitol českých politických dějin spojených s volbami a jejich systémy – a sice na střet mezi dvěma politickými tábory, resp. na spor jednoho silného (či dokonce nejsilnějšího) tábora s koalicí všech dalších. Šlo o střet katolických (dobově řečeno klerikálních) stran s tzv. pokrokářskými stranami.² Právě na tomto příkladu je možné dokumentovat, jaké účinky pro reprezentaci může mít většinový volební systém s formulí absolutní většiny. Zaměřím se na stranickou soutěž na Moravě při parlamentních volbách 1907 a 1911, tedy prvních a druhých volbách s všeobecným a přímým³ volebním právem. Již předchozí kapitola představila důležité charakteristiky volebního systému – tedy většinový s formulí absolutní většiny s uzavřeným druhým kolem. Za katolické strany jsou považovány Katolická strana národní na Moravě a Moravsko-slezská křesťansko-sociální strana na Moravě – tedy ona faktická katolická dvojstrana (srov. Malíř – Marek 2005: 258-261). Bude-li v dalším textu používán termín „katolický kandidát“, „katolík“, je chápán jako synonymum vůči sousloví „kandidát katolické strany“, a to při vědomí zjednodušení, kdy i kandidát jiných stran (typicky staročeské, příp. i jiných) mohl být praktikujícím katolíkem.

Za pokrokářské je pak považován konglomerát stran, jež nejsou tak jednoznačně vymezeny jako předchozí tábor. Každopádně základem byli moravští mladočeši – Lidová strana na Moravě, jež se v roce 1909 sloučila s Moravskou stranou pokrokovou v Lidovou stranu pokrokovou na Moravě.⁴ Mezi pokrokářské strany však řadíme i ty, které neměly slovo

¹ Tato kapitola byla zpracována v rámci řešení grantového úkolu Český antiklerikalismus 1848-1948 (Grantová agentura ČR, P410/12/1435).

² S katolickými a pokrokářskými stranami se pojí jeden zajímavý terminologický zmatek. Před rokem 1918 byl termín „lidovci“ spojen s antiklerikálním proudem politiky, především s Moravskou lidovou stranou, již založil Adolf Stránský. Poté, co se sloučením této strany s dalšími ve stranu státoprávně (později národně) demokratickou tento termín uvolnil, přejala jej od ledna 1919 reprezentantka politického katolicismu Československá strana lidová. Lidovci před rokem 1918 a poté tak znamená naprostý opak.

³ Záměrně vynechávám další atribut svobodných demokratických voleb, a sice přívlástek „rovný“. Tyto volby, přes všechny deklarace, rovné nebyly. Poměrně výrazně se lišila velikost českých a německých obvodů (v neprospekch českých), stejně jako městských a venkovských. České městské obvody měly cca 5000-12000 voličů, přičemž výrazně převažovaly počty 9000-12000 voličů. Německé městské obvody měly 5000-10000 voličů, přičemž obvyklá velikost se pohybovala spíše u dolní hranice. Všechny české venkovské obvody byly větší než 10000 voličů (nejčastěji 11000-16000), zatímco německé venkovské obvody měly 8000-14000 voličů (srov. Koubek 2006: 5).

⁴ Srov. Malíř – Marek 2005: 142-143. V Čechách šlo o Pokrokovou stranu, příp. Českou stranu radikálně pokrokovou.

„pokrok“ přímo ve svém názvu – ať již Masarykovy realisty, národní socialisty, příp. různá křídla dalších stran, jak o tom bude koneckonců pojednáno v dalším textu.

Kromě sekundární literatury nám jako primární zdroje budou sloužit dva novinové tituly: Hlas a Pozor, vždy z období obou kol voleb 1907 a 1911. Noviny Hlas byly považovány za ústřední katolický konzervativní list na Moravě. Od roku 1896 byly vydávány jako list katolickónárodní strany na Moravě. Pozor (do roku 1900 Olomoucký Pozor) byl orientovaný radikálněpokrokově, šlo fakticky o pokrokařský list, tiskový orgán Lidové strany pokrokové (Malíř – Marek 2005: 282, 359).

2.1 Co způsobilo nepoměr mezi hlasy a mandáty u katolických stran?

Pro uvedení do situace je nutné představit několik čísel. První volby s všeobecným volebním právem pro muže v roce 1907 do značné míry překreslily politickou mapu.⁵ Někdejší hegemon české politiky – mladočeši (na Moravě v podobě Lidové strany) – nastoupil na nezvratnou cestu k marginalitě. Ze třípětinového zastoupení v delegaci českých zemí v Poslanecké sněmovně Říšské rady před rokem 1907 zůstalo mladočechům zastoupení ani ne pětinové (co do počtu hlasů ale měli jen cca desetinu hlasů). Co do počtu mandátů je na pozici jedničky nahradili agrárníci – v roce 1907 se čtvrtinou poslanců, o čtyři roky později dokonce se třetinou (v obou volbách s podporou cca pětiny voličů co do počtu hlasů). Do popředí se drali sociální demokraté – ze strany s marginálním zastoupením doplácující na kuriální systém se stala co do počtu hlasů nejsilnější strana (cca třetina voličů) s pětinou až čtvrtinou mandátů. Bude-li nás zajímat nikoli pouhý souhrn, ale i vnitřní struktura, konkrétně rozdíl mezi Čechami a Moravou, všimneme si dvou hlavních odlišností: jednak jde o pozici národních socialistů, jednak (především) katolických stran. Národní socialisté koncentrovali svou podporu téměř výhradně do Čech; jejich podpora kontinuálně rostla už z dob před všeobecním volebním právem - ze 3 mandátů v roce 1901 na 6 v roce 1907 (ale jen v Čechách) a následně na 13 mandátů v roce 1911 (jen jeden na Moravě). Druhý, vlastně opačný příklad představují katolické strany. Jejich trajektorie je komplikovanější. Před rokem 1907 měli jen minimální zastoupení, a to v osobách dvou poslanců, po prvních všeobecných volbách sedmnáct poslanců, aby o čtyři roky později deset míst ztratili. Tomu ovšem vůbec neodpovídal vývoj volební podpory v prvním i druhém kole, ba právě naopak. V roce 1911 získaly katolické strany v souhrnu o dva a půl procentního bodu větší podíl hlasů než o čtyři roky dříve, na Moravě dokonce o sedm procentních bodů. Moravská podpora katolických

⁵ Všechna prezentovaná čísla uvádějí souhrn za české části Čech a Moravy.

stran byla oproti Čechům trojnásobná – katolické strany měly na Moravě v roce 1911 podporu 36,5 % voličů. Co způsobilo tak fatální propad katolických stran co do počtu poslaneckých mandátů? Skutečnost, že strana s cca desetiprocentní podporou (Čechy), nemá žádný mandát, nastane za určitých okolností ve většinovém systému jakékoli varianty relativně snadno. Co se ale stalo ve společnosti, kde strana navýší zisk o sedm procentních bodů, a přesto ztratí tři mandáty (na Moravě – z 10 jen 7)? Jak se mohlo stát, že strana, jež s náskokem desíti procent na druhého v pořadí (sociální demokraty – centristy) vyhrála první kolo voleb, získala se třiceti procenty v druhém kole jen 2 mandáty, zatímco sociální demokraté s 25 % 10 mandátů? Hledání odpovědi na tuto otázku je hlavním smyslem této kapitoly.

Tabulky č. 2.1 a 2.2 ukazují souhrnné výsledky voleb 1907 a 1911, resp. srovnání zisku mandátů ve třech volebních obdobích.

Tab. č. 2.1: Výsledky 1. kola voleb do Poslanecké sněmovny Říšské rady v letech 1907 a 1911 v českých volebních obvodech Čech a Moravy

	Čechy				Morava				Celkem			
	1907		1911		1907		1911		1907		1911	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%	abs.	%
sociální demokraté (c.)	278113	38,68	249483	35,40	101985	30,59	91300	26,04	380098	36,12	340783	32,29
agrárníci	154331	21,46	182369	25,88	52386	15,71	67769	19,33	206717	19,64	250138	23,70
národní socialisté	71773	9,98	87149	12,37	3328	1,00	8757	2,50	75101	7,14	95906	9,09
katolické strany	83519	11,62	83124	11,80	98981	29,69	127992	36,50	182500	17,34	211116	20,00
mladočeši	78679	10,94	56673	8,04	37845	11,35	34443	9,82	116524	11,07	91116	8,63
radikální pokrokaři	9899	1,38	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	9899	0,94	0	0,00
radikální státoprávníci	7879	1,10	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	7879	0,75	0	0,00
státoprávní pokrokaři		0,00	20916	2,97	0,00	0,00	0,00	0,00	0	0,00	20916	1,98
čeští	6133	0,85	4984	0,71	7884	2,36	0,00	0,00	14017	1,33	4984	0,47

pokrokaři (realisté)												
staročeši	9932	1,38	2803	0,40		0,00		0,00	9932	0,94	2803	0,27
soc. dem. centr		0,00	236	0,03		0,00	8624	2,46	0	0,00	8860	0,84
samostatní kandidáti	9072	1,26	10588	1,50	6880	2,06	214	0,06	15952	1,52	10802	1,02
němečtí kandidáti	6478	0,90	6382	0,91		0,00		0,00	6478	0,62	6382	0,60
roztříštěné hlasy	3204	0,45		0,00	1825	0,55	1287	0,37	5029	0,48	1287	0,12
živnostníci		0,00		0,00		0,00	3199	0,91	0	0,00	3199	0,30
staročeši		0,00		0,00	22292	6,69	7069	2,02	22292	2,12	7069	0,67
celkem	719012	100	704707	100	333406	100	350654	100	1052418	100	1055361	100

Zdroj: Malíř – Marek 2005: 46-47.

Tab. č. 2.2: Počty a podíly poslaneckých mandátů v Říšské radě za české volební obvody českých zemí před rokem 1907 a po volbách 1907 a 1911

	1901		1907		1911	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Český konzervativní velkostatek	19	22,09				
Staročeši			5	4,63	1	0,93
Mladočeši + Lidová strana na Moravě	50	58,14	19	17,59	18	16,67
Česká národní strana	2	2,33				
Česká "kompromisspartei"	1	1,16				
Katolické strany	2	2,33	17	15,74	7	6,48
Agrární strana	4	4,65	29	26,85	37	34,26
Národně sociální strana	3	3,49	6	5,56	13	12,04
Radikálně pokroková strana			2	1,85		
Realisté			2	1,85	1	0,93
Státoprávníci			1	0,93	4	3,70
Sociálně demokratická strana (+ autonomisté)	5	5,81	24	22,22	26	24,07
Samostatní kandidáti			2	1,85	1	0,93

Neobsazeno			1	0,93		
Celkem	86	100	108	100	108	100

Zdroj dat: Fiala et al. 2008: 146.

V dalším textu se soustředím především na moravské dění, které slibuje být zajímavějším pro vysvětlení problému katolických stran.

2.2 Počty kandidátů a postupy do druhého kola

Jednou z nabízejících se odpovědí vysvětlujících odlišné výsledky voleb 1907 a 1911 může být změněný počet kandidátů. Mezi lety 1907 a 1911 ale nedošlo k poklesu (což by bylo představitelné vysvětlení, jak se mohlo stát, že strana s výrazně vyšším počtem hlasů získá výrazně méně mandátů), nýbrž k jejich nárůstu. Zatímco v roce 1907 jich na městské obvody připadalo v průměru 3,1, o čtyři roky později již 4,4; na venkovské obvody v roce 1907 3,2, v roce 1911 4. Lze jen litovat, že se již další volby nekonaly, abychom tak mohli odhadnout, zda byl onen mezivolební nárůst způsoben pouze dotvářením stranického systému, či zda byl nezávislým jevem jdoucím proti logice volebního systému (aktéři se tedy zjevně z roku 1907 přímo nepoučili).

Tab. č. 2.3: Počet kandidátů pro parlamentní volby na Moravě v letech 1907 a 1911

	1907		1911	
	abs.	průměr na obvod	abs.	průměr na obvod
městské obvody	31	3,1	44	4,4
venkovské obvody	64	3,2	80	4

Zdroj: Pozor, 15.5.1907, 14.6.1911.

Kdo ale logiku dvoukolového většinového volebního systému evidentně pochopil, byl Tomáš Garrigue Masaryk. Ten byl zvolen za valašský městský obvod (Rožnov, Vsetín, Valašské Meziříčí, Příbor apod.) již v roce 1907, kdy porazil v druhém kole konzervativního staročeského kandidáta (v prvním kole kandidoval neúspěšně navíc sociální demokrat). V roce 1911 se Masarykovi podařilo již před volbami vytvořit ve svém obvodě protikatolický blok, jemuž se postavil do čela – pokrokářský tisk jej označoval za společného kandidáta „všech pokrokových stran i sociálně demokratické“ (Pozor, 14.6.1911). Zřejmě i díky tomu

získal v roce 1911 o 1048 hlasů víc než v prvním kole roku 1907, v procentním vyjádření to představovalo zisk 61,61 % hlasů. Kromě protiklerikální „národní fronty“ mu jistě pomohla i skutečnost, že kandidoval v městském okrese. Ze třinácti měst obvodu zvítězil Masaryk v jedenácti, poražen byl pouze ve Štramberku a v Krásně. Evidentně mnoho získal z podpory dělníků, jež nemohla být směřována sociálnědemokratickému kandidátu – viz jeho výraznou převahu ve Vsetíně, Kopřivnici, Zlíně, Valašském Meziříčí či Novém Jičíně (srov. tab. č. 2.4).

Tab. č. 2.4: Podpora kandidátů ve valašském městském obvodu v roce 1911

	Masaryk	Nábělek
Bystřice p. H.	489	296
Rožnov	336	265
Vsetín	908	464
Vizovice	288	246
Val. Klobouky	304	284
Bojkovice	175	137
Příbor	477	418
Kopřivnice	434	132
Štramberk	295	322
Zlín	507	207
Valašské Meziříčí	400	160
Krásno	161	174
Nový Jičín	410	125
Celkem	5184	3230

Zdroj: Pozor, 14.6.1911.

Vraťme se ale zpět ke katolickým stranám. Nemůže za jejich menší úspěch na Moravě v roce 1911 nižší počet nominovaných kandidátů? Nemůže. Zatímco v roce 1907 postavila strana své kandidáty jen v 18 z 30 obvodů, v roce 1911 už ve 27 z 30 obvodů. Ony 3 obvody, kde v roce 1911 kandidáti katolických stran scházeli, byly městské (Brno, Zdounky, Přerov). Ve všech třech katolický politický tábor podporoval staročeské (dobově řečeno konservativní) kandidáty – ovšem všude neúspěšně.

Další z možných příčin neúspěchu může být koncentrace podpory jiným dvěma kandidátům, takže by přes silnou podporu katoličtí kandidáti nepostoupili do druhého kola a hlasy pro ně

by se tak „ztratily“. Z 18 katolických kandidátů jich v roce 1907 v prvním kole uspělo 14 (4 zvítězili s nadpoloviční většinou hlasů, 10 postoupilo do druhého kola). O čtyři roky později v prvním kole uspělo dokonce 18 (5 zvítězilo s nadpoloviční většinou, 13 postoupilo do druhého kola). Je tak tedy zřejmé, že k rozhodujícímu střetu nedošlo v prvním kole, které vyznělo pro katolické strany lépe nejenom co do počtu získaných hlasů, ale i přímých vítězství a postupu do druhého kola, ale až právě v kole druhém. Zatímco při prvních všeobecných volbách vyhráli katolíci ve druhém kole v šesti z deseti obvodů, kde soutěžili, v roce 1911 jen ve dvou ze třinácti.

Snadno se navíc mohlo stát, že by byl neúspěch ještě větší, že by z původní moravské zemské delegace desíti klerikálních poslanců zůstalo ne sedm, ale tři či čtyři – to kdyby pětice kandidátů – Fr. Valoušek (Hranice), M. Hruban (Uherský Brod), J. Kadlčák (Vizovice), Šilingr (Hustopeče), Stojan (Uherský Brod) – neuspěla v prvním kole. O „pár“ hlasů méně v prvním kole, postup do druhého kola, a v něm porážka, jako se to stalo např. čelné postavě politického katolicismu Janu Šrámkovi na Vyškovsku. Debata v pokrokařském tisku se vedla např. o důvodech vítězství Františka Valouška (venkovský obvod zahrnující část Hané a Valašska). Vina byla dávána agrárníkům, kteří podceňovali stranickou práci na Valašsku, přičemž „kraje ty rozhodly vítězství Valouškovo“ (Pozor, 14.6.1911).

Tab. č. 2.5: Katolické strany v parlamentních volbách 1907 a 1911 v českých obvodech na Moravě

	1907	1911	
kandidáti	18	27	+ 9
vítězství v I. kole	4	5	+ 1
postup do II. kola	11 z 20 (55 %)	13 z 23 (56,5 %)	+ 2 (+ 1,5 %)
vítězství v II. kole	6 z 10 (60 %)	2 ze 13 (15,4 %)	- 4 (- 44,6 %)
celkový počet poslanců	10	7	- 3
hlasů v I. kole	98981 (29,7 %)	127992 (36,5 %)	+ 6,8 %
hlasů v II. kole	66799 (30,4 %)	78871 (30,6 %)	+ 0,2 %

Zdroj: Pozor, 15.5.1907, 24.5.1907, 14.6.1911, 22.6.1911.

2.3 Pokrokový blok

Jak došlo k této výrazné změně v rozmezí čtyř let? A čím vlastně tato změna byla? Šlo v případě třinácti volebních obvodů s katolickým kandidátem v druhém kole o plejádu rozdílných situací, nebo naopak o koordinovaný postup?

Z primárních zdrojů nadmíru jasně vyplývá, že šlo o společný útok všech slabších proti nejsilnějšímu, k čemuž je dvoukolový většinový systém ideálním nástrojem. Porážka katolických stran z roku 1911 tak byla zapříčiněna existencí bloku protiklerikálních – tzv. pokrokových sil, jejichž jádrem byla lidovo-pokroková strana. Je také zřejmé, že toto společné úsilí bylo způsobeno ofenzivními snahami katolického tábora, konkrétními bitvami kulturního boje, které byly v druhé polovině prvního desetiletí dvacátého století tak četné – Judova aféra,⁶ Konečného aféra,⁷ Wahrmondova aféra⁸ (srov. Marek 2003) apod. Podpora katolických stran vídeňským konzervativním kruhům byla také zřejmá a na jejich protivníky v Čechách a na Moravě nemohla nepůsobit odpudivě.

K aktivizaci a novému vzestupu protikatolických sil došlo kolem roku 1909 (tím se vysvětluje relativně klidný – z hlediska katolických stran – průběh voleb 1907). V roce 1909 došlo ke sloučení lidové a pokrokové strany ve stranu lidovo-pokrokovou. Tato strana převzala agresivní postup Adolfa Stránského (zakladatele Moravské lidové strany a Lidových novin) vůči politickému katolicismu.

V roce 1911 (především mezi I. a II. kolem) právě tato nová, sloučená strana iniciovala vytvoření tzv. pokrokového bloku. Jeho úspěchu napomohly změny ve vedení moravských agrárníků, kdy v září 1910 bylo vytlačeno konzervativní Vacovo a Rozkošného křídlo, které bylo nahrazeno vnitrostranickým proudem kolem Františka Staňka a Kuneše Sonntága. Moravští agrárníci tehdy opustili vstřícný a umírněný postoj vůči politickým katolíkům a zaujali mnohem ostřejší směr (Marek 2003: 159-160) - v roce 1911 jakožto součást širokého bloku.

⁶ Judova aféra (1905-1906) – spojená s profesorem prostějovské reálky Karlem Judou, který napsal protináboženský text do katalogu výstavy obrazů. Proti tomu se v tisku ohradil místní farář Karel Dostál Lutinov, přední postava Katolické moderny. Katolický tábor se ohrazoval proti urážkám náboženství, pokrokářský proti denuncianství, jež viděl v Dostálově dopisu. Juda byl za trest (přes velké veřejné protesty z různých míst Čech a Moravy) přeložen na jinou školu.

⁷ Konečného aféra (1907-1908) – vyvolaná snahou řídicího učitele z Českého Bohdíkova Aloise Konečného stát se řídicím učitelem v blízkém Bludově. Katolický tábor jej odmítal, jakožto čelného představitele pokrokářských učitelů. Byl zažalován za urážky náboženství v době předvolební kampaně před volbami do moravského zemského sněmu (1906) a z organizování civilního pohřbu (za účasti svých žáků) svého učitelského kolegy. Nakonec byl disciplinován a zbaven dokonce i svého postu v Českém Bohdíkově. Po velkých protestech byl trest zmírněn na přeložení na řídicí místo v Rybí u Nového Jičína. Krátce poté se stal poslancem říšského i zemského sněmu.

⁸ Wahrmondova aféra (1908) – spojená s univerzitním profesorem z Innsbrucku Ludwigem Wahrmondem, který se ve veřejné univerzitní přednášce ostře ohradil proti listu Pia X. o zákazu modernismu. Po intervencích vídeňského nuncia byl po složitých jednáních Wahrmond přeložen na univerzitu do Prahy (současně dostal finanční odškodnění).

Krystalickým vyjádřením existence tohoto bloku je výzva z novin Pozor mezi prvním a druhým kolem voleb 1911: „Opakujeme na základě našich dřívějších projevů, že se vyslovujeme pro kandidáty lidovo-pokrokové strany a kde těchto není, pro kandidáty strany agrární. Tyto kandidáty voliti musí každý, kdo nechce, aby klerikálové zvítězili.“ (Pozor, 17.6.1911) Katolíci si byli existence bloku a jeho nebezpečí vědomí – dokumentovat to lze např. titulkem novinového článku „Všichni proti nám!“ (Hlas, 15.6.1911).

Moravská protiklerikální dohoda se stala inspirací pro venkovské okresy v Čechách. Dohodu pro druhé kolo uzavřeli sociální demokraté a agráři. Podporovali navzájem své kandidáty tam, kde byli v tzv. užších volbách s katolíky. Mimo to agráři podporovali sociálně-demokratického protikandidáta nezávislého agráře Karla Práška (raději tedy podpořili sociálního demokrata než vlastního „odpadlíka“) (Pozor – 18.6.1911). Prášek však přesto ve volbách uspěl.

Obecně v Čechách panovalo z moravské dohody velké nadšení – masarykovský Čas napsal: „Ta dohoda moravská pro užší volby je snad jediná potěšitelná věc z letošních voleb.“ Národně socialistické České slovo napsalo, že „klerikálové jsou jednak oporou oportunistů a nesvobody vůbec, jednak jsou po politiku jednotného klubu naprosto nespolehliví, poněvadž za klerikální kurs ve vládě jsou ochotni prodat všechno.“ (Cit. dle Pozor, 18.6.1911).

Protiklerikální dohoda přesto nebyla mimo katolický tábor přijímána zcela jednoznačně. Z nejvýznamnějších odpůrců zmiňme Karla Kramáře, který proti ní silně agitoval, a to proto, neboť oslabovala Jednotný český klub v říšské radě, do kterého nepatřili sociální demokraté. Prezentoval dohodu jako zločin na národní věci (Pozor, 20.6.1911).

K ostrým sporům a bitvám o každého voliče docházelo především v období mezi oběma volebními koly na voličských schůzích. Katolické strany se snažily bránit „rozbíjení“ svých schůzí tím, že je organizovaly jako schůze spolkové. Pokud to totiž byly veřejné voličské schůze, muselo se volit jejich předsednictvo, čehož využívali protivníci a nechávali zvolit sebe: „Chodí hromadně na své schůze do okolních obcí, ale svou návštěvou poctívají i naše schůze a vždy přivedou nadějnou mládež už od 14 let. Včera, zvláště Jezeřáci (Jezeři u Pozořic – pozn. autor), putovali za posl. Šrámkem od obce k obci. V Hoštěnicích měl vedení známý Zahradníček z Jezer, který již před 14 dny putoval s Roučkem jako „stálý“ předseda do Šumic z Hostěnic.“ (Hlas, 19. 6. 1911) Byla to ale obvyklá metoda boje, kterou uměli využívat i katolíci. 14. května 1907 probíhala předvolební sociálnědemokratická schůze v Tvořihrázi. Namísto slíbeného kandidáta Fr. Svobody přišel „jakýsi soudruh Ješina z Rapotic a přivedl s sebou několik soudruhů z Únanova a Znojma. Sociálně-demokratických voličů z Tvořihráze bylo asi 5, ostatní socialisté byli hoši teprve nedávno ze školy vyšší. A tak

se stalo, že na soc. demokratické schůzi zvolen byl předsedou důvěrník spolku katol. rolnictva p. Ignác Hladík. (...) A když byl Ješina tázán, co soudí o manželství, tu mluvil tak pomateně, že se mu přítomné ženy, které ostře na něho dorážely, vysmály. Pak žádal, aby prý byl volen jen Fr. Svoboda. ‚Hanba mu!‘ byla odpověď shromáždění. Přítomní socialisté, zvláště jakýsi Tunka z Únanova se čertil, když pan farář Metyš vyzval přítomné, aby volili svého osvědčeného pracovníka Ant. Kuchyňku. Ale marné byly jejich výtky. ‚Sláva mu, ať žije Kuchyňka.‘ Soudruh Ješina zmaten a zdrcen výsledkem své schůze šel zkoušeti štěstí dále do Vyzovic.“ (Hlas, 16.5.1907).

Jak viděl pokrokářský tisk katolické voliče? „My, kdož tu žijeme, víme, jací jsou to lidé. Neuvědomělí, nevědomí, poslouchající jen pokynu fanatického kněze. Lidé zastrašení peklem a omámení nebem. Lidé žijící v zapadlých koutech bez světla. Těchto 130.000 českých lidí uvědomit politicky, postavit je mezi kulturní lidstvo jest těžký úkol pokrokových lidí. Bude-li se jen trochu pracovat, nebudou se chlubit klerikálové v příštích volbách tolika hlasy.“ (Pozor, 18.6.1911). K padesátým letům dvacátého století už evidentně chyběl jen krůček.

2.4 Charakter soutěže ve druhém kole 1911

Střet katolíci vs. pokrokáři se odehrál vesměs na venkově. Města totiž byla již nějakou dobu na straně pokrokářů, resp. o dominanci zde soupeřili pokrokáři se sociálními demokraty. V roce 1907 katolické strany samy neuspěly v žádném městském obvodu (pouze v přerovském zvítězil s jejich podporou staročech J. Žáček), stejně jako v roce 1911.

Téměř přesným opakem katolických stran byli v tomto směru lidovci-pokrokáři. Ti byli naopak fakticky městskou stranou – v roce 1907 postoupili do 2. kola v sedmi obvodech, z nich v pěti zvítězili – čtyřikrát ve městských obvodech. O čtyři roky později se ukázalo, že ani po sloučení strany lidové a strany pokrokové ve stranu lidovo-pokrokovou nedošlo k jejímu většímu rozšíření mimo původní městský záběr. Do druhého kola postoupili z prvního kola šestkrát – pětkrát ve městech. Úspěšní byli čtyřikrát (z toho jednou i na venkově). Následující tabulky prezentují výsledky druhého kola voleb 1907 a 1911 podle politických táborů.

Tab. č. 2.6: Počty hlasů v druhém kole parlamentních voleb 1907 v českých obvodech na Moravě⁹

⁹ Vymezení obvodů: městské obvody (zahrnují pouze vyjmenovaná města: 1. Brno; 2. Bučovice, Slavkov, Královo Pole, Husovice, Židenice, Líšeň, Ivančice, Dolní Kounice, Rosice; 3. Osoblaha, Jindřichov, Frenštát, Moravská Ostrava, Vítkovice, Přívoz, Mariánské Hory, Místek, Frýdlant, Brušperk; 4. Rožnov, Vsetín,

Číslo obvodu	katolické strany	strana lidová	strana pokroková	agrárníci	sociální demokracie	staročeši	samosvatný kandidát	samosvatný agrárník	Rozdíl mezi vítězem a poraženým
Městské obvody									
1.		3830			1791				2039
4.	3336		4136						800
5.					3623	3897			274
6.	2196	4830							2634
7.		3260			3454				194
9.		4321			3831				490
10.		4220			3721				499
Venkovské obvody									
11.		6697			5667				1030
12.	7709				6665				7709
14.	6557			5756					801
16.	6818						6536		282
21.					6207			7100	893
22.		8195			3909				4286
23.	6475				5981				494
24.	6741				7207				466

Vizovice, Valašské Klobouky, Bystřice pod Hostýnem, Bojkovice, Příbor, Kopřivnice, Nový Jičín, Štamberk, Zlín, Valašské Meziříčí, Krásno; 5. Zdounky, Holešov, Napajedla, Ždánice, Klobouky, Kroměříž, Hulín, Vyškov, Ivanovice, Koryčany; 6. Strážnice, Hodonín, Kyjov, Uherské Hradiště, Staré Město, Bzenec, Veselí, Veselí Předměstí, Uherský Ostroh, Uherský Ostroh Předměstí, Břeclav, Podivín, Uherský Brod, Luhačovice; 7. Jemnice, Třebíč, Náměšť, Hrotovice, Pohořelice, Hustopeče, Mikulov, Jaroslavice, Vranov, Židlochovice, Moravský Krumlov, Miroslav, Dačice, Slavonice; 8. Přerov, Lipník, Fulnek, Kojetín, Tovačov, Hranice, Kelč, Potštát, Drahotuše; 9. Blansko, Kunštát, Nové Město, Žďár, Tišnov, Velké Meziříčí, Velká Bíteš, Jevíčko, Moravská Třebová, Svitavy, Březová, Jihlava, Třešť, Stonařov, Boskovice, Letovice, Bystřice nad Pernštejnem; 10. Prostějov, Plumlov, Litovel, Šternberk, Uničov, Zábřeh, Rýmařov, Olomouc, Nová Ulice, Mohelnice, Loštice, Úsov, Konice, Brodek, Staré Město, Hanušovice, Šilperk, Červená Voda, Dvorec, Beroun, Město Libavá, Budišov, Šumperk, Německá Libavá, Frankštát, Holba, Rapotín, Vizmberk, Sobotín, Velké Losiny.

Venkovské obvody (zahrnují venkovské obce vyjmenovaných soudních okresů): 11. Brno a okolí; 12. Vyškov, Slavkov, Bučovice; 13. Přerov, Kojetín, Holešov; 14. Kroměříž, Zdounky, Napajedla; 15. Hranice, Lipník, Bystřice pod Hostýnem, Valašské Meziříčí; 16. Uherské Hradiště, Uherský Ostroh, Strážnice; 17. Uherský Brod, Bojkovice, Valašské Klobouky; 18. Vizovice, Vsetín, Rožnov; 19. Nový Jičín, Fulnek, Moravská Ostrava, Místek, Příbor, Frenštát; 20. Olomouc, Šternberk, Dvorec, Město Libavá, Jindřichov, Osoblaha, moravské enklávy soudních okresů Opavy a Bílovice; 21. Uničov, Litovel, Mohelnice, Zábřeh, Šilperk, Šumperk, Staré Město, Vizmberk, Rýmařov; 22. Prostějov, Plumlov, Konice; 23. Boskovice, Moravská Třebová, Svitavy, Jevíčko, Kunštát; 24. Blansko, Tišnov, Velká Bíteš; 25. Bystřice nad Pernštejnem, Nové Město, Velké Meziříčí; 26. Třebíč, Náměšť, Jemnice, Moravské Budějovice; 27. Jihlava, Telč, Dačice, Žďár; 28. Moravský Krumlov, Ivančice, Znojmo, Vranov, Jaroslavice, Hrotovice; 29. Hustopeče, Židlochovice, Mikulov, Pohořelice, Břeclav, Klobouky; 30. Hodonín, Kyjov, Ždánice.

25.	5883			6809					926
26.	6951			6350					601
27.	6668			7508					840
28.	7465				5604				7465
30.					4643	7143			2500
Počet hlasů celkem	66799	35353	4136	26423	62303	11040	6536	7100	
Podíl hlasů (%)	30,41	16,09	1,88	12,03	28,36	5,03	2,98	3,23	
Počet vítězství	6	6	1	2	2	2	0	1	

Pozn.: tučně zvýrazněn vítěz

Zdroj dat: Pozor, 24.5.1907.

Tab. č. 2.7: Počty hlasů v druhém kole parlamentních voleb 1911 v českých obvodech na Moravě

Číslo obvodu	katolické strany	lidovo-pokroková	agrárníci	sociální demokracie	národní socialisté	staročeši	Rozdíl mezi vítězem a poraženým
Městské obvody							
1.		2212			4422		2210
2.		3865		5574			1709
3.		2901		5000			2099
5.		5273				2723	2550
6.	3047	4642					1595
7.		3303		3380			77
8.				3884		3799	85
9.		4156		3725			431
10.		4015		4412			397
Venkovské obvody							
11.	5419			6302			883
12.	6831	8617					1786
13.	5334		8401				3067

14.	6097		6864				767
20.			7821	5112			2709
21.			6201	6556			355
22.	6722		6102				620
23.	6366			6521			155
24.	6513			7937			1424
25.	6826		6153				673
26.	6587		7051				464
27.	7130		7680				550
28.	6472			7242			770
30.	5527		7023				1496
Počet hlasů celkem	78871	38984	63296	65645	4422	6522	
Podíl hlasů (%)	30,60	15,13	24,56	25,47	1,72	2,53	
Počet vítězství	2	4	6	10	1	0	

Pozn.: tučně zvýrazněn vítěz

Zdroj dat: Pozor, 22.6.1911.

Co se samotné soutěže týče, postoupily katolické strany v roce 1907 do druhého kola jedenáctkrát, z toho devětkrát na venkově, ve druhém kole poté šestkrát zvítězily. Z těchto šesti úspěchů zvítězili její kandidáti třikrát proti sociálnímu demokratovi, dvakrát proti agrárníkovi, jedenkrát proti samostatnému kandidátovi. Naopak neúspěšní byli jednou proti lidovcům, jednou proti pokrokářům, jednou proti sociálním demokratům, dvakrát proti agrárikům.

O čtyři roky bylo vše jinak. Ačkoli postoupili třináctkrát, úspěšní byli jen dvakrát – v obou případech proti agrárikům. Pokaždé, když kandidovali proti lidovcům-pokrokářům (dvakrát) a sociálním demokratům (čtyřikrát), prohráli. Totéž se týkalo pěti zbývajících soubojů s agráriky.

Naopak sociální demokraté v roce 1907 dokázali ve vítězství obrátit pouze dva ze třinácti postupů do druhého kola, v roce 1911 postoupili „jen“ dvanáctkrát, z toho ovšem v deseti obvodech dokázali zvítězit (prohráli pouze s lidovo-pokrokářským kandidátem a agrárikem). Proměnu voličského chování dokládají i rozdíly mezi vítězem a poraženým ve druhém kole. Zatímco ve volbách 1907 byl průměrný rozdíl všech obvodů druhého kola 1761 hlasů, o čtyři

roky později 1168. Tento pokles byl způsoben venkovskými obvody, kde se změnil z 2176 z roku 1907 na 1123 roku 1911 (ve městech oproti tomu došlo k mírnému nárůstu z 990 roku 1907 na 1239 o čtyři roky později). Nejmenší zaznamenané rozdíly byly v roce 1911 ve městských obvodech č. 7 a 8 (v obou vyhrál sociální demokrat – jednou proti mladočechovi, jednou proti staročechovi) – o 77 a o 85 hlasů.

Ve volbách 1911 začaly být patrné vzorce politické spolupráce, které určovaly stranickou soutěž v dalších desetiletích. Sociální demokraté přestali být definitivně považováni za národní vyvrhele a naopak stali se kompromisními kandidáty mezi katolíky a pokrokáři. Pětkrát kandidovali spolu s pokrokáři, z toho čtyřikrát vyhráli. To by se nestalo bez podpory katolických voličů (a přitom měli sociální demokraté v programu rozluku církve od státu, uzákonění rozvodu, volnou školu) (Pozor, 20.6.1911). V reakci na vznik protiklerikální dohody vydaly katolické strany prohlášení, že tam, kde není v druhém kole katolický kandidát, mají voliči vhodit prázdný lístek. Nicméně pokračuje se tvrzením, že „lidovcům, pokrokářům a agrárikům nesmí se dáti ani jeden hlas klerikální“ (Pozor, 17.6.1911). O sociálních demokratech a národním socialistovi ani slovo.

Tam, kde naopak kandidovali sociální demokraté s katolickými politiky, vyhráli vždy – čtyřikrát.

Posunuli se i agrárníci – stali se faktickým středem, na němž se evidentně všichni shodují – z devíti venkovských obvodů byli šestkrát úspěšní, neúspěšní byli dvakrát – jednou s klerikálem, jednou se sociálním demokratem.

Aby nebyla analýza antiklerikálního (či pokrokářského bloku s podporou sociální demokracie) ve volbách 1911 tak jednoduchá, je nutné zmínit zajímavý případ zvolení Aloise Konečného. Ten kandidoval v brněnském městském obvodě za národní socialisty, v jejichž stranickém vedení působil. Ve druhém kole porazil lidovo-pokrokáře Františka Slámu, a to výrazně, rozdílem 33 % (Pozor, 23.6.1911). A. Konečný, nadučitel v Rybí u Nového Jičína, přitom patřil k předním postavám antiklerikálního tábora na Moravě a tzv. aféry Konečný (blíže viz pozn. výše), která způsobila velký neklid na celé Moravě, vybudila množství demonstrací a protestních schůzí. V jejím důsledku byl A. Konečný nejprve suspendován z nadučitelského místa v Českém Bohdíkově a přeložen na podřízené místo, aby byl nakonec zásahem rakouského ministerského předsedy Maxe von Becka trest zmírněn na pouhé přeložení na jinou školu. Každopádně skutečnost, že ve volbách 1911 uspěl, je zajímavá – a to především tím, že uspěl díky katolickým hlasům - a stal se tak prvním, a pro celé předválečné období jediným poslancem národněsocialistické strany na Moravě. Tato strana učinila velký politický obchod s „klerikály“ – výměnou za to, že tito podpoří Konečného kandidaturu

v Brně, podpoří národní socialisté katolíka Dolanského na brněnském venkově (ten však stejně prohrál se sociálním demokratem V. Tusarem, pozdějším premiérem). Šlo o sice jedinou (národní socialisté měli v druhém kole ale právě jen jediného kandidáta), přesto zajímavou obdobu paktu z Čech, který vytvořily katolické strany se staročechy a národními socialisty – v Brně ji zprostředkoval národněsocialistický poslanec z Čech Karel Šviha¹⁰ (Pozor, 20.6.1911). Jakkoli bylo zřejmé, že v případě Konečného jde o zjevného antiklerikála (který zorganizoval civilní pohřeb svého učitelského kolegy, brojil proti výuce náboženství apod.), je možné, že šlo ze strany katolických stran o volbu menšího zla, resp. o snahu rozbít pokrokový blok – což se jim však nepovedlo.

Katolické strany ztratily v roce 1911 koaliční potenciál – dokumentovat to lze na příkladu Jana Šrámka. Ten v prvním kole volby získal 6577 hlasů, ve druhém jen o 254 více (6831), zatímco jeho úspěšný protikandidát J. Pokorný z lidovo-pokrokové strany s výslednými 8617 hlasy přidal 4222 hlasů ke svému výsledku z prvního kola (4395) (Pozor, 24.6.1911).

Kapitolou samou pro sebe byly souboje bez katolických kandidátů. Vstřícné kroky směrem k sociálním demokratům se děly už v roce 1907. V obvodu č. 21 (venkovské obce Uničovska, Litovelska, Zábřežska apod.) proti sobě stáli sociální demokrat Metoděj Charvát a samostatný agrárník Josef Svozil. Pokrokařský tisk vyzýval k volbě Charváta (který však přesto prohrál): „Zlomte v sobě staré předsudky, odstraňte předhůzky, jež jsou vrhány ve tvář českým sociálním demokratům o jich slabém přesvědčení národním a dokonce o jich beznárodnosti, volte demokraticky a budete voliti česky. (...) Nedej si nikdo namluviti od náhončích protivníků, že se prohřešíš proti vlasti a víře. Tisíce voličů pana Methoděje Charváta jsou stejně dobrými křesťany a vlastenci – Čechy.“ (Pozor, 18.5.1907).

2.5 Pre-národní fronta?

Na neúspěch roku 1911 a posléze ještě zemských voleb 1913 se katolické strany pokusily reagovat změnou taktiky. Vůči nekatolickému světu se chtěly ukázat a v praxi dodržovat zásady lásky k bližnímu. Za zásadní chybu byl označen bezhlavý boj proti politickým organizacím a osobám jinak ideově orientovaným – tedy vyostřená a útočná předvolební kampaň. Tato chyba měla poškozovat jednak katolíky, jednak české národní zájmy. Proklamována byla větší vstřícnost (Marek 2003: 166). Vše bylo pozastaveno vypuknutím první světové války, takže není jasné, do jaké míry byla změna taktiky úspěšná. Přesto, že lze

¹⁰ Hlavní aktér tzv. Švihovy aféry. V roce 1914 byl obviněn a usvědčen z placené spolupráce s tajnou policií, které dodával informace z českého politického prostředí (srov. např. Marek 2001: 63-74).

celou předválečnou éru z hlediska politického katolicismu charakterizovat jako éru vzestupu, zůstávají velké otazníky nad jeho nepřijatelností pro ostatní politické proudy.

Naše uvažování může jít až tak daleko, že se můžeme ptát, zda právě ve spojení mezi prvním a druhým kolem voleb 1911 (jež ovšem mělo svou historii i budoucnost) nemůžeme spatřovat předobraz pozdější Národní fronty. Samozřejmě v jiném obsazení, s jinými aktéry, ale s obdobnou logikou. Tak jako se na konci prvního desetiletí dvacátého století (a konec konců v latentní formě již nějakou dobu před tím a explicitně poté) spojili všichni proti jednomu nepříteli (v tomto případě proti politickému katolicismu), tak se o tři až čtyři desítky let později spojili nástupci pokrokařských sil proti agrárníkům, resp. celé pravici. V té době už ale reprezentanti politického katolicismu (dokonce v čele s týmž předsedou, který dopltil na pokrokařský blok v roce 1911) stáli na straně silnějšího a následně vítězného...

2.6 Závěr

Většinový systém s formulí absolutní většiny je nevyzpytatelný – právě tím, jak zvýhodňuje středové kandidáty, resp. znevýhodňuje kandidáty výrazně ideově profilované. Ve volbách 1911 neuspělo na Moravě několik velkých politiků předchozího i budoucího období: Otakar Pražák, Jan Šrámek, Rudolf Fischer, Jan Žáček, hrabě Jaroslav Thun. Možná i v těchto osobních předválečných zkušenostech spočíval důvod, proč byl po roce 1918 zaveden poměrný systém.

Na druhou stranu jich ale řada (z Čech i Moravy) uspěla a získala tak přímý demokratický mandát ve snad nejobtížnějším typu volby – Tomáš Garrigue Masaryk, František Tomášek, Mořic Hruban, Antonín Cyril Stojan, Karel Vaněk, Vlastimil Tusar, Karel Kramář, Karel Prášek, František Udržal, Václav Klofáč, Jiří Stříbrný, Bohumír Šmeral, Antonín Němec, Gustav Habermann...

Na příkladu komparace volebního střetu 1907 a 1911 na Moravě jsem se pokusil ukázat některé účinky většinového dvoukolového volebního systému s uzavřeným druhým kolem. Jedním z významných účinků byl pokus o eliminaci voličsky nejsilnějšího politického tábora – katolického, který v prvním kole voleb 1911 disponoval více než třetinovou podporou voličů. Společným postupem téměř všech zbylých aktérů se podařilo eliminovat úspěch katolických kandidátů v druhém kole. Nebýt vítězství katolických stran v prvním kole, mohly zůstat téměř bez reprezentace.

Volby v roce 1911 byly důležité z mnoha úhlů pohledu. Došlo v nich k definitivnímu prolomení izolace sociálních demokratů (která ale slábla již ve volbách 1907). Sociální demokracie se přiblížila ostatním stranám, takže se mohla bez problémů v roce 1919 stát

hlavní vládní silou s postem premiéra. Agráři se vyprofilovali do pozice středové strany, na niž jsou schopni se shodnout i ostatní. Mimo společenství ostatních tak stojí pouze katolické strany, které se dostávají během čtyř let 1907-1911 do faktické izolace, z níž budou dlouhá léta či dokonce desetiletí hledat obtížně cestu ven. K této izolaci dozajista nepřispěl pouze volební systém, schylovalo se k ní dlouhou dobu, nicméně dvoukolový většinový volební systém se stal katalyzátorem, který konkrétní procesy urychlil.